

Ірина Арістова, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету.

УДК 342.9

Наукова школа у галузі інформаційного права: на шляху до розбудови суспільства знань в Україні (частина II)

Вважаємо за необхідне нагадати, що у першій частині статті [1] було поставлено мету дослідження, а саме: 1) встановити роль та місце наукових шкіл з інформаційного права у створенні юридичних знань, необхідних для забезпечення правопорядку у суспільстві знань; 2) визначити фундаментальні засади створення наукової школи у галузі інформаційного права (під керівництвом автора статті); 3) з'ясувати основні напрями дослідницької програми наукової школи; 4) висвітлити генезу наукових результатів школи у формі концепцій, теоретичних моделей, понять, як юридичних знань, необхідних для розбудови суспільства знань в Україні. Водночас, у статті [1] було отримано результати, які свідчать про досягнення мети дослідження (точніше, трьох її частин), а саме: 1) встановлено, що наукові школи у галузі інформаційного права: а) сприяють впровадженню нової етики юридичних знань в умовах розбудови суспільства знань в Україні; б) постають елементом системного забезпечення належного правопорядку в суспільстві знань; 2) визначено спільну ідею формування наукової школи (під керівництвом автора статті): розробка та впровадження правових засад розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, та інформаційної держави; 3) окреслено фундаментальні засади створення наукової школи у галузі інформаційного права (під керівництвом автора статті), які, водночас, постають відмінними ознаками спільних наукових поглядів дослідників школи; 4) на системних засадах сформовано (під керівництвом автора статті) дослідницьку програму школи. Визначено структуру та змістовне наповнення кожної підсистеми (складової) дослідницької програми (враховуючи вказані критерії

класифікації). Надано посилання на наукові роботи, які виконувалися у межах дослідницької програми.

Ґрунтуючись на зазначених висновках [1], у даній статті зорієнтуємо наше дослідження на досягнення третьої частини поставленої мети. Тобто: 1) у історичному аспекті з'ясуємо основні результати наукової школи, яку очолює автор статті; 2) встановимо як їхню спадковість, так і поглиблення; 3) визначимо проблемні моменти; 4) окреслимо можливі шляхи подолання проблем та перспективні напрями дослідницької програми наукової школи «Правові засади інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, та інформаційної держави». Слід підкреслити, що дослідницька програма формувалася, виходячи із необхідності проведення наукових досліджень не лише в галузі інформаційного права, але й в галузі усієї (існуючої на сьогодні) наукової спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, а також з урахуванням взаємодії інформаційного права з іншими галузями права (адміністративним, фінансовим, екологічним, аграрним та ін.) в умовах розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, та інформаційної держави в Україні.

Варто зазначити, що однією із перших робіт, в якій досліджувався розвиток інформаційної функції органів державної влади України, її взаємодія з управлінською функцією зазначених органів, а також правове забезпечення (інформаційно-правове, адміністративно-правове) реалізації вказаних функцій, постає дисертаційне дослідження О. В. Сирового на тему «Організаційно-правові засади управління інформаційними ресурсами органів внутрішніх справ України» [2]. Вважаю, що, на момент захисту цієї роботи (2006 рік), наукова новизна визначалася передусім тим, що і за постановкою завдання, і за підходом до його вирішення дисертація була одним із перших в українській юридичній науці (інформаційне та адміністративне право) комплексним дослідженням зазначеної проблеми.

Водночас, спостерігається і спадковість у використанні моделі державного управління національною інформаційною сферою (надалі – НІС), яка свого часу

була запропонована автором статті та науковим керівником дисертанта у роботі [3]. З іншого боку, О. В. Сировой обґрунтовано пропонує досліджувати управління інформаційними ресурсами ОВС України як складову системи управління НІС. На мій погляд, у роботі [2] яскраво продемонстровано системне світорозуміння дисертанта, що проявилось передусім: 1) у авторському баченні механізму управління інформаційними ресурсами ОВС України; 2) у тлумаченні поняття «інформаційні ресурси»; 3) у пропозиціях щодо формування та використання систематизованого обліку нормативно-правових актів (адміністративно-правового та інформаційно-правового характеру) ОВС України з використанням новітніх інформаційних технологій; 4) у розумінні необхідності зважено імплементувати міжнародні інформаційно-правові стандарти інформаційної діяльності у інформаційне законодавство України та ін. Безумовно, інноваційними як на той час, так і на сьогодні виявилися пропозиції [2] щодо: 1) забезпечення фізичних та юридичних осіб публічною інформацією, якою володіли ОВС України; 2) законодавчого закріплення інституту правового режиму інформаційних ресурсів, що сприятиме упорядкуванню відповідних інформаційних відносин. Вважаю, що основні висновки роботи [2] можуть бути корисними, зокрема, під час: 1) виконання ОВС України, як розпорядниками публічної інформації, положень Закону України «Про доступ до публічної інформації»; 2) відомчого інформаційного правотворення; 3) наукового опрацювання проблеми інформаційно-правового статусу ОВС України.

Варто підкреслити, що спадковість та спільність наукових поглядів присутні і в інших дослідженнях, які проводилися та проводяться у межах наукової школи. Наприклад, як науковий керівник дисертаційного дослідження «Правове регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації» [4], вважаю, що у зазначеній праці конструктивно впроваджено концепцію інформаційних правовідносин, яка знайшла своє висвітлення, зокрема, у роботі [5], у сферу масової інформації. Водночас, вперше [4]: 1) запропоновано та обґрунтовано авторську концепцію формування теоретико-методологічних засад правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, які

стосуються державної політики щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні; становлення науки «інформаційне право» та відповідної комплексної галузі права; категоріального апарату науки «інформаційне право»; генези сутності та поняття «інформаційні правовідносини» у науковій доктрині, їх класифікації та особливостей; загальноправової характеристики сфери масової інформації; 2) запропоновано та обґрунтовано доцільність розробки та впровадження якісно нової моделі правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, яка виходить із концепції теоретико-методологічних засад зазначеного правового регулювання; необхідності врахування статичної та динамічної правового регулювання; важливості дотримання принципу свободи масової інформації; 3) визначено та обґрунтовано особливості процесу правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, які зумовлені, з одного боку, специфікою складових частин сфери масової інформації (за певною класифікацією – сектор традиційних засобів масової інформації та сектор електронних засобів масової інформації (надалі – ЗМІ), а з іншого – свідомим вибором простого процесу правового регулювання та правомірної поведінки суб'єктів інформаційних правовідносин.

На наше переконання, для даної роботи [4] характерно те, що її основні положення та висновки можуть бути основою для подальшого удосконалення комплексного інституту права – права масової інформації – в умовах розбудови суспільства знання в Україні. Наприклад, усвідомлюючи важливість якісного правового регулювання інформаційних відносин у підобласті електронних ЗМІ – Інтернеті, вважалось за доцільне підкреслити, що потрібні спеціальні наукові дослідження в цьому напрямку, підґрунтям яких може поставати запропонована у роботі модель правового регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації. Водночас, у роботі [4] акцентовано увагу на доцільності врахування: спеціальних принципів під час створення правового забезпечення інформаційних відносин в мережі Інтернет; наддержавного характеру впорядкування інформаційних відносин; міжнародного досвіду правового регулювання інформаційних відносин в секторі електронних ЗМІ.

Наукові проблеми у галузі інформаційного права, що пов'язані із недостатнім опрацюванням концепції інформаційних правовідносин у різноманітних сферах суспільного життя, а також потреби практики у забезпеченні належного рівня правового регулювання складних суспільних відносин (структура включає два і більше суспільних відносин) зумовили проведення наукового дослідження «Актуальні питання інформаційних правовідносин у банківській сфері»[6]. Варто підкреслити, що однією із новацій цієї роботи (яка виконувалася під загальною редакцією автора статті) постає обґрунтування необхідності взаємодії інформаційного та банківського права під час функціонування механізму правового регулювання відповідного кола суспільних відносин (інформаційних, банківських). Безумовно, новаційними постають наступні положення роботи [6]: 1) виявлено особливості інформаційних правовідносин у сфері банківської діяльності в умовах розвитку інформаційного суспільства, які зумовлені сферою їх виникнення та розвитку, функціональним призначенням, об'єктом та суб'єктним складом; 2) аргументовано пропонується ввести в термінологічний обіг поняття «інформаційні банківські правовідносини», під якими розуміються врегульовані нормами інформаційного та банківського права суспільні відносини, що виникають між уповноваженими та зобов'язаними суб'єктами внаслідок реалізації ними своїх інформаційних повноважень в сфері банківської діяльності; 3) запропонована та обґрунтована модель правового регулювання інформаційних відносин у сфері банківської діяльності, яка побудована на концепції теоретико-методологічного забезпечення такого регулювання; плюралістичній концепції визначення об'єктів інформаційних банківських правовідносин, необхідності дотримання принципів банківської та інформаційної діяльності; необхідності врахування статичної та динамічної складової правового регулювання.

Проведене дослідження теоретичних аспектів інформаційних банківських правовідносин та їх сучасного стану виявило низку проблем науково-практичного характеру, які потребують як наукового, так і законодавчого рішення. В монографії [6] зроблено спробу висловити власне бачення вирішення окремих з них, виявлено вади та недоліки чинного інформаційного та банківського

законодавства, надано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання інформаційних відносин у банківській сфері, а також визначено напрями вдосконалення законодавства. Безумовно, викладені в монографії [6] теоретичні погляди та практичні пропозиції не можуть вважатися остаточним вирішенням усіх проблем інформаційних банківських правовідносин, окремі з них мають дискусійний характер, деякі з них потребують подальших досліджень, тож науковий пошук може і повинен бути продовжений. Але, окремі концептуальні положення монографічного дослідження слід використовувати як відправні для подальших досліджень.

Слід підкреслити, що подальший розвиток концепції інформаційних правовідносин знайшов своє висвітлення ще в одному дослідженні, яке здійснювалося у межах наукової школи [7]. Зважаючи на те, що категорія інформаційних правовідносин має важливе значення не лише для теорії, а й для практичної діяльності органів виконавчої влади України як учасників цих правовідносин, виникла нагальна потреба у проведенні відповідних досліджень. Водночас, у зазначеній роботі [7] конструктивно використані висновки, які було отримано у дослідженні [3], стосовно виокремлення інформаційної функції органів державної влади та посилення її значення в умовах розвинутого інформаційного суспільства.

Вважаю, що розвитку наукової школи сприяли передусім наступні наукові результати [7]: 1) обґрунтовано, що розвиток інформаційної функції органів виконавчої влади (надалі – ОВВ) України, як самостійної функції, зумовлює встановлення інформаційно-правового статусу зазначених органів як колективного суб'єкта інформаційного права, що закріплений в юридичних джерелах права; аргументовано, що інформаційна функція органів виконавчої влади знаходить своє відображення у відповідних нормативно-правових актах через закріплення цілі, завдань та інформаційно-правових повноважень;

2) запропоновано та обґрунтовано концепцію реалізації інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України у інформаційних правовідносинах, що виникають у сфері персональних даних та сфері публічної

інформації. Основними положеннями концепції є: а) широке тлумачення поняття «інформаційні правовідносини»; б) об'єктивність формування складних правовідносин (зокрема, комплексних, які виникли під час правового регулювання як нормами інформаційного права, так і нормами інших галузей права); в) орієнтиром визначення структури інформаційно-правового статусу зазначених органів поставала структура їх адміністративно-правового статусу; г) вузьке тлумачення поняття «інформаційно-правовий статус» органів виконавчої влади України: його зміст становить інформаційна компетенція у вузькому розумінні, а саме інформаційно-правові повноваження; д) інформаційно-правові повноваження визначилися залежно від функцій органів виконавчої влади України, які були законодавчо покладені на ці органи у сфері персональних даних та сфері публічної інформації (наприклад, володілець, розпорядник, третя особа);

3) запропоновано та обґрунтовано комплексний підхід щодо визначення переліку та видів інформаційних правовідносин, які виникають як у сфері персональних даних, так і у сфері публічної інформації за участі органів виконавчої влади України; підхід ґрунтувався на визначенні наступних критеріїв класифікації інформаційних правовідносин у зазначених сферах: «за суб'єктами правовідносин», «за об'єктом правовідносин», «за режимом доступу до публічної інформації», «за правовою природою правовідносин», «за законодавчою структурою сфери персональних даних», «за сукупністю дій», «за формами та категоріями обробки персональних даних» та ін. Сформовано системну модель інформаційних правовідносин у зазначених сферах, що сприяло з'ясуванню особливостей реалізації інформаційно-правового статусу наведених органів та виробленню відповідних пропозицій щодо його коригування.

Вважаю, що є підстави підкреслити практичну значущість отриманих у роботі [7] висновків для удосконалення діяльності ОБВ України щодо забезпечення інформаційних прав громадян України, створення правових засад розбудови інформаційного суспільства. Важливо, що було висунуто пропозиції,

наприклад, до: 1) проекту Кодексу України про інформацію, які стосуються визначення понять «інформаційно-правові відносини», «інформаційно-правовий статус», «інформаційно-правові повноваження»; 2) законів України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади України», які стосуються законодавчого закріплення інформаційної функції органів виконавчої влади в умовах розбудови інформаційного суспільства в Україні та відповідного інформаційно-правового статусу цих органів для належної реалізації інформаційної функції.

Усвідомлюючи актуальність розробки якісно нового підходу до формування інформаційного законодавства України, що постає юридичним джерелом інформаційного права України, а також зважаючи на посилення міжнародного аспекту національного інформаційного права та законодавства, автором статті було ініційовано проведення відповідних досліджень [8, 9]. Передусім, варто підкреслити, що цілком логічним продовженням досліджень [10] постає водночас і опрацювання проблеми становлення нових інститутів інформаційного права, у тому числі інституту міжнародного співробітництва з питань розвитку інформаційного суспільства. Аналіз ролі міжнародної організації ЮНЕСКО у формуванні рекомендацій щодо розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знанні [10], дозволив дійти висновку щодо перспективності проведення досліджень субінституту міжнародного співробітництва України з ЮНЕСКО у сфері правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні. На моє переконання, наукова школа з інформаційного права зробила свій наступний крок завдяки таким результатам:

1) запропоновано та обґрунтовано модель організаційно-правового механізму співробітництва України з ЮНЕСКО, яка базується на особливостях інституційного та правового забезпечення співробітництва як з боку України, так і ЮНЕСКО, а також на системному уявленні про механізм;

2) запропоновано підхід до формування та удосконалення сфери правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні, який комплексно враховує національну складову та міжнародну складову, що зумовлена

визначальним внеском ЮНЕСКО у розробку правового підґрунтя суспільств, заснованих на знанні;

3) запропоновано та обґрунтовано модель міжнародної складової сфери правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка враховує: співробітництво України з ЮНЕСКО; класифікацію сфери за критерієм різновидності міжнародних актів ЮНЕСКО; можливість розгляду міжнародної складової сфери як «джерела» для удосконалення національної складової зазначеної сфери; єднальний, координуючий характер міжнародного та національного інформаційного права;

4) дістала подальшого розвитку концепція юридичних джерел інформаційного права, серед яких провідне місце займає інформаційне законодавство, систематизації (кодифікації) якого має передувати етап впровадження у правотворчість концепції міжнародного «м'якого права» (передусім, інформаційного), яка включає, серед іншого, рекомендаційні правові норми ЮНЕСКО щодо розбудови суспільств, заснованих на знанні [8].

На мою думку, проведені дослідження [8] довело, що норми міжнародного «м'якого права» (як правові, так і неправові) необхідний елемент міжнародно-правової системи, і цим нормативним інструментарієм необхідно навчитися користуватися під час створення правового підґрунтя суспільства знання в Україні. Отримані у роботі [8] результати сприяли подальшій активізації досліджень у напрямку удосконалення інформаційного законодавства України шляхом його адаптації до міжнародних правових стандартів в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні [9].

Враховуючи існування обмежень щодо обсягу публікації, у даній статті розглянуто не усі напрями діяльності наукової школи. Водночас, навіть ті наукові результати, які було презентовано у роботі, дозволяють переконатися, що значною мірою мету статті досягнуто, а саме: 1) у історичному аспекті (з 2006 року по 2015 рік) виділено окремі напрями розвитку наукової школи з інформаційного права та з'ясовано основні наукові результати, які сприяють формуванню доктрини інформаційного права; 2) встановлено тенденцію розвитку

концепції інформаційних правовідносин, концепції пошуку перспективних джерел інформаційного права України, а також тенденцію розвитку функцій інформаційного права й інформаційної функції держави в умовах формування інформаційного суспільства, заснованого на знанні; 3) визначено проблемні питання, які, зокрема, пов'язані з правовим регулюванням інформаційних відносин у сфері нетрадиційних (електронних) засобів масової інформації, у сфері банківської діяльності, а також з формуванням інформаційного законодавства України; 4) запропоновано підходи щодо формування правового забезпечення становлення інформаційного суспільства в Україні, заснованого на знанні та ін.

Вважаю за доцільне у наступних публікаціях акцентувати увагу на результатах за іншими напрямками досліджень наукової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістова І.В. Наукова школа у галузі інформаційного права: на шляху до розбудови суспільства знань в Україні (частина перша) / І. В. Арістова // Публічне право. – 2017. – № 2 (26). – С. 9-19.

2. Сировой О. В. Організаційно-правові засади управління інформаційними ресурсами органів внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Сировой / Національний ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 20 с.

3. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / І. В. Арістова / Національний ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 476 с.

4. Свистович Р. С. Правове регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Р. С. Свистович. – К., 2011. – 20 с.

5. Арістова І.В. Концепція інформаційних правовідносин: сутність та особливості використання у сфері банківської діяльності / І.В.Арістова, В. Д. Чернадчук // Інформація і право. – 2012. – № 3 (6). – С. 47–56.

6. Чернадчук Т. О. Актуальні питання інформаційних правовідносин у банківській сфері: монографія / Т. О. Чернадчук. – [за заг. ред. І. В. Арістової]. – Суми: Вид-во Сумського національного аграрного університету, 2011. – 162 с.

7. Арістова І. В. Реалізація інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України в інформаційних правовідносинах: монографія / І.В. Арістова, М. Ю. Кузнецова. – [за заг. ред. І. В. Арістової]. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2015. – 250 с

8. Арістова І.В. Проблеми правового регулювання співробітництва України з міжнародною організацією ЮНЕСКО у сфері правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія / І.В. Арістова, В. І. Курило, І.Ю. Крегул. – [за заг. ред. І.В.Арістової]. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 216 с.

9. Арістова І. В. Інформаційне законодавство України: проблеми адаптації до міжнародних правових стандартів: монографія / І. В. Арістова, В. В. Ткаченко. – [за заг. ред. І. В. Арістової]. – К., Редакційно-видавничий центр НУБіП України 2015. – 185 с.

10. Арістова І. В. Організаційно-правові механізми ЮНЕСКО щодо розвитку інформаційного суспільства: орієнтир для України / І. В. Арістова // Правова інформатика. – 2009. – № 1. – С.17-21.

Арістова І. В. Наукова школа у галузі інформаційного права: на шляху до розбудови суспільства знань в Україні (частина II)

Статтю присвячено визначенню основних результатів діяльності наукової школи з інформаційного права за певний історичний період. Обґрунтовано спадковість та поглиблення досліджень за визначеними напрямками функціонування наукової школи. Визначено проблемні питання науки «інформаційне право» та запропоновано конкретні підходи до їх вирішення:

Ключові слова: наукова школа, інформаційне право, юридичні знання, суспільство знань, інформаційне законодавство України, міжнародні правові

стандарти, адаптація, інститути інформаційного права, міжнародне співробітництво, інформаційні правовідносини.

Аристова И. В. Научная школа в отрасли информационного права: на пути построения общества знаний в Украине (часть II)

Статья посвящена определению основных результатов деятельности научной школы по информационному праву за определённый исторический период. Обоснованы преемственность и углубление исследований по определённым направлениям функционирования научной школы. Определены проблемные вопросы науки «информационное право» и предложены конкретные подходы к их решению.

Ключевые слова: научная школа, информационное право, юридические знания, общество знаний, информационное законодательство Украины, международно-правовые стандарты, адаптация, институты информационного права, международное сотрудничество, информационные правоотношения.

I. V. Aristova, Scientific School within Information Law Branch: on the Way to Building a Knowledge Society in Ukraine (Part 2)

The article is focused on determining the main results of the activities of the scientific school on information law for a certain historical period. The continuity and deepening of research in certain areas of the scientific school's functioning have been grounded. The author has defined the problem issues of the science of "information law" and has suggested concrete approaches to their solution.

Key words: scientific school, information law, legal knowledge, knowledge society, information legislation of Ukraine, international and legal standards, adaptation, information law institutions, international cooperation, information legal relations.